

Romanov M.U.

Dnipropetrovsk state University of Internal Affairs

LEGAL STATE IN UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS

Summary

Analyzed current issues of formation of legal state in Ukraine. Definition of the role and importance of civil society and the rule of law in the framework of the rule of law. The relevance of this study due to modern life challenges that arise on the path of state transformations in the conditions of Ukraine's European integration, the need for increased protection of the rights and freedoms of man and citizen, to ensure proper conditions for the formation of civil society, as an integral part of the legal state. Scientific justification made in scientific articles are works by domestic and foreign scientists on the problems of building a legal state and civil society in Ukraine

Keywords: Legal state, civil society, the rule of law.

УДК 342.9

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Русакова І.Г.

Вища рада юстиції

Наукова стаття присвячена дослідженню історії становлення і розвитку судочинства в Київській Русі. Зокрема, в статті розглядається правовий статус інститутів судової влади давньоруської держави. Розкрито процес формування та розвитку цих органів. Досліджено систему і види перших судів, які існували в Київській Русі, їх компетенцію та склад. Автором підкреслюється, що суди в Київській Русі хоч і були слабозрозуміті, проте цілому задовольняли потреби тогочасного суспільства і відповідали його розвитку.

Ключові слова: Київська Русь, історія, становлення, суд, суддя, судова влада, судовий процес, общинний, князівський, церковний, вотчинний, вервний.

Постановка проблеми. Історичне дослідження подій стосовно певного правового явища є важливою умовою його існування, оскільки сучасність не може існувати без свого минулого, а недостатнє його пізнання, в свою чергу призводить до загострення старих та появи нових помилок. Недаремно кажуть, що не знаючи свого минулого, не побудуєш і майбутнього.

Отже, дослідження історичних коренів правового інституту дозволяє нам краще зрозуміти основу, на якій відбувається його розвиток, оцінити процеси, що відображають сучасність.

Суд являється одним з найдавніших інститутів, що з'явився одночасно з першими державами. З розвитком людського суспільства розвивалися і суди, змінювалися цілі і завдання, які ставила держава перед судовою владою. Одні суди ліквідувалися, а замість них утворювалися нові. Таким чином, судова система постійно перебувала в динаміці.

В різних країнах світу суди виконують, десь схожі, а десь і відмінні з судами інших держав функції. Проте кожна держава має свою історію виникнення та розвитку судової системи. Не стала винятком і Україна.

Стан дослідження. Утворенню та розвитку судочинства в Київській Русі велику увагу приділяли такі науковці, як Л. Т. Білецький, Б. Д. Греков, М. С. Грушевський, М. А. Дьяконов, Ф. І. Леонтович, В. О. Ключевський, Р. Г. Скринніков, І. Я. Фроянов, Я. Н. Шапов М. М. Ясинський та ін. Однак, відсутнє комплексне дослідження джерел права, юрисдикції, судустрою, порядку здійснення судочинства в давньоруській державі.

Крім того, тема історичного розвитку судової влади в Україні тривалий час була досить вузькою та вивчалася здебільшого представниками юридичної професії. При цьому, сучасні підручники з історії для студентів-істориків вищих навчальних закладів майже не містять інформації про стан розвитку су-

дової влади, а той матеріал, який в них викладено носить уривчастий та фрагментарний характер.

Безумовно, дослідженню історії становлення судової влади необхідно приділяти більше уваги, що дозволить не тільки науковцям краще розумітися в особливостях історії становлення судустрою в Україні, але і пересічному читачу орієнтуватися в особливостях розвитку судової влади.

Висновки отримані в результаті даного дослідження будуть безумовно мати важливе практичне та теоретичне значення.

Мета даної статті полягає у вивченні інститутів судової системи давньоруської держави. Щоб досягти поставленої мети необхідно дослідити систему і види перших судів, що існували в Київській Русі. З'ясувати особливості процесуальних звичаїв і норм, користуючись текстами «Руської правди» та іншими джерелами.

Джерела дослідження порівняно різноманітні, зокрема: законодавчі акти різних періодів історії, науково-юридична література, історичні джерела та праці, а також матеріали архівів та інтернет сайтів.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до статті 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами – судами, які виконують свої повноваження у межах, встановлених Конституцією України та відповідно до Законів України.

Сьогодні одним із найактуальніших питань залишається реформування судової системи. Існують різні думки щодо її побудови, причини цих розбіжностей також різноманітні, вони лежать і у політичній, і в економічній, і у науковій площині, але головною причиною є особливості історичного розвитку країни, права, структури судових органів.

Говорячи про історію виникнення та розвитку інституту судової влади в Україні, слід зазначити,

що ця історія невід'ємна від самої історії нашої держави.

Історія суду в Україні має багатомісячну історію та бере свій початок ще з часів Київської Русі.

Перша письмова згадка про правосуддя міститься в літописі «Повість минулих літ», що з'явився приблизно в XI ст. За яскравим свідченням Несторового літопису, східнослов'янські племена «мають звичаї свої, і батьківські закони, і перекази, кожен норов свій» [4, с. 21].

В літописі також описується, що «І не було в них правди, і повстав рід на рід, і були усобиці в них, і самі між собою воювати почали. І сказали: «Пошукаємо самі в себе князя, і щоб володів нами, і суди по ряду, по праву» [4, с. 29].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що люди спочатку самі вирішували свої конфлікти, потім для цієї мети стали запрошувати третю, авторитетну особу, а згодом ці функції стали прерогативою князя, який вершив правосуддя, керуючись нормами моралі, релігії, традицій, звичаїв тощо.

Саме ж слово «суд» вперше згадується у Статуті князя Володимира Святославовича «О десятинах, судах й людях церковних». Дата прийняття цього Статуту істориками не встановлена, однак дослідники подій даної епохи відносять його появу до початку XI століття. Даний Статут є одним з найважливіших правових документів Стародавньої Русі, що дійшли до нас.

Поступово кількість законів збільшувалась, у зв'язку з чим виникла необхідність у їх систематизації та кодифікації. Такі збірники законів стали створюватися, а на їх основі було укладено першу кодифіковану збірку законів – «Руську Правду» (під словом «правда» розумілося те, що є правильним, тобто істина, справедливість, чесність).

За даними джерелами можна дослідити, як зароджувалось і розвивалось судочинство у Стародавній Русі, за які діяння люди підлягали переслідуванню і як вершився суд.

Точна дата утворення на Русі судової влади, і тим більше її юридичне оформлення, на сьогоднішній день наукою не встановлена.

Впродовж усього розвитку судової системи Київської Русі існували різні процесуальні форми реалізації правосуддя.

У додержавну епоху та в період становлення української державності єдиними судовими органами на українських землях були общинні суди (ізвод), які судили у відповідності зі звичаєвим правом. Вищою мірою покарання було вигнання з общини.

Родовим общинам належало монополне право здійснювати судочинство, оскільки вони були визначальними структурними одиницями додержавного суспільства. До складу общинного суду входили найповажніші члени общини, яких називали «судними мужами» або «добрими людьми». Під їх юрисдикцію потрапляли усі справи (цивільні та кримінальні) щодо тих праводносин, які відбувалися на території общини. Общинному суду фактично належала роль посередника між сторонами судового процесу. Засідання відбувалися публічно (у присутності всієї родової общини) та проводилися усно.

Судовий процес мав обвинувально-змагальний характер, відбувався у присутності свідків. Сторони змагалися у словесній баталії за формулою «слово проти слова», підтверджуючи свої заяви та клопання доказами [2, с. 24-25].

В Руській Правді лише один раз, зокрема в ст. 15 її Короткої редакції згадується про общинний суд, де мова йде про пережиток давнього общинного суду («ізвод пред 12 человека»).

В результаті багатомісячного розвитку східнослов'янських племен у IX ст. утворилась ранньофеодальна держава Київська Русь.

Важливими рисами судово-адміністративного устрою Київської Русі були, по-перше, поділ судочинства на два відомства – світське й церковне, а по-друге, – невідокремленість суду від адміністрації.

У Київській Русі серед судів розрізняли: державні (князівські), церковні, вотчинні (боярські) та громадські (вервні).

Громадські суди діяли із найдавніших часів спершу як єдині судові органи, згодом поряд з державними (князівськими) судами. Основним видом цих судів були вервні суди [6, с. 35-36].

До компетенції цього суду належали справи, пов'язані із захистом права власності, зокрема недоторканності земельних меж, а також справи про дрібні злочини й проступки селян-смердів.

Вервний суд здійснювався вервним старостою та громадянами, обраними територіальною громадою, яких називали «мужі», «добрі люди», «обчі старці».

З розвитком держави багато справ підлягало князівському суду, до компетенції якого належали справи, в яких хоча б однією з сторін були представники феодальної знаті.

Найвища судова влада належала князю. Але сам він не міг постійно здійснювати правосуддя, тому нерідко доручав ведення суду спеціально призначеним людям зі свого оточення, так званим тіунам, які судили від його імені. Були також інші урядовці, (ябедники, дітські, отроки й писці), які виконували допоміжні й виконавчі функції суду.

Це знайшло відбиток у статтях Руської Правди (ст. 41 К. П.; статті 9-10, 20, 74, 86, 107-108 П. П.), де визначаються й уточнюються судові побори на користь численних осіб допоміжного судового персоналу (мечника, дитячого, метельника) [5, с. 40].

Судові розправи відбувалися в столиці краю, на княжому дворі, або на різних місцях державної території, де спинявся князь чи його урядовці, об'їжджаючи край. Крім цих столичних і об'їздових судів, були ще на провінції постійні княжі суди, а саме суди посадників, тобто княжих намісників. Княжим судам підлягало все населення за деякими винятками, як щодо осіб (церковні люди), так і справ [1].

Про суд князя розповідається в Руській Правді та інших джерелах. Статті Руської Правди забороняли мучити смерда й огнищанина без «княжа слова» (ст. 33 К. П., ст. 78 П. П.). Закуп міг піти «жалітися до князя і до суддів» (ст. 56 П. П.). Про себе як про суддю говорить у «Повчанні» Володимир Мономах: «На посадников не полагаєсь, ни на биричей, сам делал...» Найважливіші справи князь вирішував разом зі своїми боярами на звичайному місці суду – княжому дворі (ст. 40 П. П.) [5, с. 40].

З появою християнства в Київській Русі відбувся розподіл компетенцій між князівськими і церковними судами, про що зазначено в Статуті князя Володимира Святославовича «О десятинах, судах й людях церковних», а саме: «Аще кто их увидет в вину, судити тех митрополиту и епископом опричи мирян» [9].

Церква мала своє судівництво, що визначене було церковними установами князів Володимира і Ярослава. Йому підпорядковувалися всі духовні особи (духівництво, їхні родини, церковна прислуга, утриманці церкви, люди які проживали в монастирських чи церковних володіннях) у всіх справах, а також всі церковні справи православних (злочини проти віри, справи моралі, сімейно-шлюбні відносини, спадщинні справи і т.ін.). Такі суди існували при єпископах у кожній єпархії. Суд здійснював єпископ або його заступник за дорученням єпископа. Незважаючи на автономність церковного суду, державна влада надавала допомогу у виконанні присуду [7, с. 22].

Зростання великого землеволодіння і одночасно майнові нерівності сприяло виникненню вотчинного суду.

Вотчинний суд – право феодала здійснювати суд над залежними селянами, які проживають в межах його земельних володінь, іноді поширювалося на всіх хто мешкав на цих землях [8, с. 37].

У справі холопа рішення суду феодала було остаточним і оскарженню не підлягало. Закупи мали право оскаржувати рішення вотчинного суду у князівському суді [3, с. 59].

Відповідно до Руської Правди судова справа називалася «тяжа», сторони сутяжники, позивач – істець, а відповідач – позваний.

Судовий процес носив змагальний (обвинувальний) характер, сторони в ньому були рівноправними. Він починався із заклича – публічної заяви потерпілого про пропажу та її прикмети (ст. 32 Розш. ред.). Хоча чіткого розмежування між кримінальним і цивільним процесом не було, певні процесуальні дії могли застосовуватися тільки щодо кримінальних справ. Наприклад, гоніння сліду, – тобто пошук злочинця за його слідами. Якщо слід вів до верви, вона мала видати винного чи платити дику віру. Специфічною процесуальною дією був звод: коли особа, у якій була знайдена чужа річ, оголошувала себе добросовісним набувачем. Набувач вказував на того, у кого він ту річ придбав («пойди на свод, кде єсть взял», – ст. 35 Розш. ред.), той у свою чергу міг вказати на третього і т. д. [3, с. 79].

У справах про вбивство розпочати судову справу мали право лише родичі чи близькі загиблого. Зазначені особи зверталися до мешканців села чи вулиці, де було скоєно злочин з проханням допомогти їм у розшуку вбивці чи свідків, а обвинувачений, зі свого боку, шукав свідків «своєї доброї поведінки». Після чого, всі йшли на суд. У разі коли біля села знаходили нікому не відоме мертве тіло, то й ніякого слідства і суду не було.

Зазвичай, явка сторін до суду була обов'язковою, проте за наявності поважних причин їх могли замінити «добрі люди» (особи, яким довіряв суд).

Під час судового процесу сторони подавали відповідні докази, якими вважалися: свідки («видоки», «послухи», «люди»), якими могли бути тільки вільні (сумнівно щодо жінок) і число яких було встановле-

не; присяга, спершу поганська рота, пізніше християнське хресне цілування, яку складали сторони і свідки; Божі суди (ордалії), які колись самі були процесом, а саме проба водою, проба залізом, двобій (поле) і жереб; нарешті, речові докази: знаки побиття, рани, тіло вбитого, украдене, сліди тощо [1].

У разі випробування водою підозрюваного кидали зв'язаним у воду і, якщо він тонув, вважався невинним («Погану людину вода не бере»). При випробуванні розпеченим залізом невинним визнавався той, у кого не залишалось слідів опіків [3, с. 79].

Суд, враховуючи усі докази, наданими сторонами у справі, виносив судові рішення в усній формі, оголошуючи його всім присутнім.

Виконували рішення спеціально уповноважені особи. Наприклад, у кримінальних справах рішення виконували вірники, одержуючи за це плату (мито). Рішення в цивільних справах виконувала зацікавлена сторона, за допомогою слуг князя чи церкви.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що суди було створено в результаті прагнення людей до мирного шляху розв'язання конфліктів.

Формування судової системи на території України відбувалося протягом тривалого періоду від общинних до князівських судів. Суди, як і всі органи влади в Київській Русі, забезпечували перш за все владу феодалів, захищали їхні права, майнові та особисті інтереси.

Що стосується судового процесу у Київській Русі, то він носив яскраво виражений змагальний характер та розпочинався лише за ініціативою позивача. Сторони були рівними в можливостях користуватися процесуальними правами. Судове засідання відбувалося публічно та проводилося усно. Стадіями процесу можна визначити наступні: «заклич», «звід» і «гоніння сліду». Велика увага приділялася доказам, зокрема: свідкам, присязі та «ордаліям».

З наведеного можна дійти висновку, що система судових органів давньоруської держави хоч і була слабо розвинута, проте в цілому задовольняла потреби тогочасного суспільства і відповідала його розвитку.

Список літератури:

1. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949-52. – 1230 с. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/encycl/eui060.htm>
2. Захарченко П. П. Історія держави і права України / П. П. Захарченко. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
3. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник / В. М. Іванов; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2007. – 552 с.
4. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Переклад з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – /Київ: Радянський письменник, 1990. – 558с.
5. Тацій В. Я. Історія держави і права України: [підручник]: у 2 т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К.: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 656 с.
6. Терлюк І. Я. Історія держави і права України. (Доновітній час): [навч. посіб.] / І. Я. Терлюк. К.: Атіка, 2006. – 400 с.
7. Швидько Г. К. Історія держави і права України (X – початок XIX століття) / Г. К. Швидько; Дн-ск.: ДГУ, 1998.
8. Щукін В. В., Сугацька Н. В., Павлюк А. М. Історія держави і права України. Словник термінів і понять / В. В. Щукін, Н. В. Сугацька, А. М. Павлюк / Під ред. М. М. Шитюка. – К.: Кондор, 2011. – 284 с.
9. http://www.pravoslavie.by/page_book/prilozhenija-2

Русакова И.Г.
Высший совет юстиции

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В КИЕВСКОЙ РУСИ

Аннотация

Научная статья посвящена исследованию истории становления и развития судопроизводства в Киевской Руси. В частности, в статье рассматривается правовой статус институтов судебной власти древнерусского государства. Раскрыт процесс формирования и развития этих органов. Исследована система и виды первых судов, которые существовали в Киевской Руси, их компетенцию и состав. Автором подчеркивается, что суды в Киевской Руси хотя и были слабо развитые, однако в целом удовлетворяли потребности тогдашнего общества и соответствовали его развитию.

Ключевые слова: Киевская Русь, история, становление, суд, судья, судебная власть, судебный процесс, общинный, княжеский, церковный, вотчинный, верный.

Rusakova I.G.
High Council of Justice

HISTORY OF JUDICIARY ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT IN KIEVAN RUS

Summary

The scientific article is devoted to research the history of the formation and development of legal proceedings in Kievan Rus. In particular, the article examines the legal status of the institutions of the judiciary ancient state. The process of formation and development of these organs. The system first and types of courts existed in Kievan Rus, their competence and composition. The author emphasizes that the courts in Kievan Rus though they were underdeveloped but in general meet the needs of contemporary society and meet its development.

Keywords: Kievan Rus, the history, development, court, judge, judiciary, litigation, community, prince, church, patrimonial, verryuy.

УДК 342.9:351.72

СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Семенченко С.О.
Київський міжнародний університет

Стаття присвячена дослідженню основ діяльності та організації сфери охорони здоров'я. У статті проведено аналіз функціонування публічного адміністрування в сфері охорони здоров'я. Розглядається система державних органів, які відповідно до своїх функціональних обов'язків повинні забезпечувати населення належним рівнем медицини. Вказано на недосконалість адміністративно-правового регулювання системи охорони здоров'я. У висновках пропонується вирішення низки проблем у вказаній сфері шляхом прийняття Медичного кодексу України.

Ключові слова: охорона здоров'я, медицина, санітарне та епідеміологічне благополуччя населення, державне управління та регулювання, адміністративна реформа.

Постановка проблеми. Система охорони здоров'я в Україні побудована на основі бюджетної державно-комунальної моделі з елементами приватної медичної практики й діяльності закладів охорони здоров'я приватної і комунальної форм власності. На сьогодні вона являє собою функціонально поєднану державну та комунальну системи охорони здоров'я, які, доповнюють одна на одну, та складається з діяльності окремих медичних закладів приватної форми власності, а також з індивідуальної діяльності окремих медиків і фармацевтів. Зміни в системі охорони здоров'я вимагають критичного аналізу, адже їх адміністративно-правове регулювання, демократизація суспільних процесів, децентралізація державно-управлінських рішень змінюють специфіку взаємовідносин центру та регіонів, суттєво впливають на діяльність органів виконавчої влади, котрі здійснюють управління охороною здоров'я в регіоні.

Стан дослідження. Питанням адміністративно-правового забезпечення у сфері охорони здоров'я присвячені праці В.Б. Авер'янова, Е.В. Агаркова, О.В. Балусової, Т.Д. Бахтеева, М.М. Білинської, Н.Б. Болотіної, Я.М. Буздуган, З.С. Гладуна, О.М. Голяченка, Л.С. Григоровича, М.К. Золотарьової, С.О. Козуліної, Н.П. Кризиної, Р.Р. Ларіної, А.О. Монаєнка, П.Є. Лівача, З.О. Надюка, В.П. Петкова, С.В. Петкова, Я.Ф. Радиша, В.М. Рудого, І.Я. Сенюти, О.П. Синявської, З.С. Скалецької, С.Г. Стеценка, О.Г. Стрельченко, В.Д. Чернадчука. Проте запровадження адміністративної реформи та зміни у системі публічної адміністрації, що відбулися протягом 2013-2014 років потребують подальшого опрацювання визначеної теми.

Метою статті є визначення сутності системи публічного адміністрування сфери охорони здоров'я України на підставі аналізу наукових, науково-публіцистичних та нормативних джерел.